

LBRIS

We know
books

RUSSELL

Cunoaștere și fericire

Fernando Broncano

LITERA
București

CUPRINS

Înțelegere și angajare: figura unui intelectual	9
Fondatorul filosofiei analitice	9
Cu privire la această carte	12
Viețile unui eu multiplu	15
Copilărie și tinerețe	15
Formarea unui matematician	17
Activistul antirăzboi	19
De la emigrare la recunoaștere	22
Intelectualul implicat	24
Pasiunea de a înțelege	26
<i>Filosofia analitică</i>	27
Curenți potrivnici	30
Logica și realitatea	35
Pluta și piramida	35
<i>Criza științelor și cele două strategii de a o depăși</i>	36
Timpul idealismului	40

În căutarea limbajului perfect	47
<i>Misticism și logică</i>	50
Paradoxuri și crize	52
Numele și lucrurile	55
Regele Franței este chel	55
Toți și câțiva	55
Descrieri și obiecte descrise	59
Acesta este ceea ce este	66
Filosofia atomismului logic	66
Dacă „acesta“ este un nume	72
Lumea cunoscută și lumea de cunoscut	79
Dincolo de orice îndoială rațională	79
Nerăbdarea de a ști	79
De ce să fii empirist?	83
Cunoaștere directă și cunoaștere din auzite	86
Russell, Virginia Woolf, fizica: descrierea lumii	90
Lumea unui modernist	90
Recucerirea realului	94
Realitatea cu aspect dublu: monismul neutru	97
Cucerirea fericirii	101
Imperiul (moral) al dorinței	101
În spatele măștii binelui	101
Semnificația și adevărul judecăților morale	105
Locul rațiunii în etică	109
Implicarea unui gânditor social	111
Împotriva puritanismului	111
<i>Cenzura în dauna lui Russell ca profesor</i>	114
Religia judecată	115

Anarhicul aristocrat	118
<i>Manifestul Einstein-Russell</i>	122
Educație în libertate	124
Dincolo de cele două culturi	126
<i>Opere principale</i>	131
<i>Cronologie</i>	133
<i>Indice de nume</i>	139

Înțelegere și angajare: figura unui intelectual

Fondatorul filosofiei analitice

Bertrand Russell și-a dorit mult să înțeleagă lumea și vremea, precum și să o schimbe. Fiecare dintre activitățile sale este condusă de dorința de a înțelege semnificația, justificarea și adevărul ei. Opera lui *Problemele filosofiei* începe cu o întrebare care îl definește: „Există oare în lume o cunoaștere atât de certă încât nici un om rațional să nu se poată îndoii de ea?” Această întrebare este prezentă pe tot parcursul său filosofic, în succesele, frustrările și schimbările pe care le-a cunoscut. Pentru Russell, a înțelege înseamnă să intuiești motivele care susțin o idee, și a cunoaște motivele implică reconstruirea edificiului pe care se sprijină ele. Această pasiune l-a condus la o metodă de cercetare logică, matematică și lingvistică pe care o cunoaștem azi ca filosofie analitică.

De fapt, dincolo de orice controversă despre rezultatele specifice ale filosofiei lui Bertrand Russell, nu se poate nega că a fost unul dintre creatorii analizei filosofice. Împreună cu germanul

Gottlob Frege și cu alt englez (și prieten cu Russell), George Edward Moore, a inițiat un model filosofic care a conturat gândirea contemporană. În *The Philosophy of Logical Atomism (Filosofia atomismului logic)* el afirmă: „După părerea mea, procesul de filosofare corectă constă mai ales în a trece de la acele noțiuni vădite, vagi și imprecise, de care suntem întru totul siguri, la un lucru precis, clar și definit, despre care – prin intermediul reflecției și al analizei – descoperim că este implicat în noțiunea vagă de la care plecaserăm și care este, ca să spunem așa, adevărul real căruia noțiunea vagă îi este un fel de umbră“.

Filosofia și viața lui Lord Bertrand Russell sunt schimbătoare și egale cu ele însele. „*Eadem mutata resurgo*“ („Mă întrupez identic, deși diferit“) susținea Jacques Bernoulli (1654-1705, matematician elvețian, membru al ilustrei familii de oameni de știință Bernoulli), cel care trăia strâns legat de spirala logaritmică, spirala căreia i-a dedicat studii ample. Aceeași expresie se poate aplica și celor două dimensiuni ale lui Russell care și-a schimbat de mai multe ori filosofia (era acuzat că scoate din joben sisteme filosofice diferite la câțiva ani o dată). Și-a schimbat și profesia: a început ca matematician, a abandonat matematica pentru filosofia academică, a abandonat-o și pe aceasta pentru popularizare și pentru conferințe, ca ulterior să revină la profesorat și mai târziu să se dedice din nou vieții publice. Totuși, în toate aceste schimbări Russell păstrează neschimbată dorința de adevăr, toleranța și raționalitatea obstinată.

Programul său privitor la atomismul logic a fost abandonat pe parcursul secolului din cauza marilor transformări ale filosofiei analitice pe care le-au implicat, în primul rând, raționamentul lui Wittgenstein contra limbajului privat și, în al doilea rând, din cauza criticilor aduse de Quine dogmelor empirismului.

Și totuși, operele acestor doi mari filosofi sunt rezultatul voinței lor de a înțelege și de a depăși gândirea lui Russell. Aceasta din urmă se studiază încă deoarece tratează probleme mai dificile și fundamentale ale filosofiei, chiar dacă se admite că nu le rezolvă ca sistem. În realitate, dacă urmărește cineva evoluția filosofiei analitice începând cu anii 1930, își va da imediat seama că practic toți marii autori (Carnap, Wittgenstein, Austin, Quine, Strawson) își dezvoltă concepția în corelație și cu referire la Russell. Dacă măsurăm măreția unui autor în funcție de cea a adversarilor săi, Russell figurează în Olimpul filosofiei tocmai datorită cantității de refutații și controverse pe care le iscă. Pe de altă parte, stilurile de viață și perspectivele politice pe care le susține contra puritanismului, patriarhalismului și imperialismului au devenit baza tuturor ideologiilor care admit un anumit grad de comportamente deschise și tolerante drept componente esențiale ale statelor de drept. Pacifismul și antimilitarismul, feminismul egalității, libertatea orientării sexuale, transformarea antiautoritară a școlii... multe dintre fundamentele culturii pe care o numim occidentală, bazată pe mișcări sociale mari, au fost stimulate pe terenul teoretic și practic al angajării lui Russell în raport cu propria epocă.

Wittgenstein a spus despre el că lucrările lui trebuiau să se împartă în două clase: cele subliniate cu roșu ar fi trebuit să fie lectură obligatorie; cele subliniate cu albastru ar fi trebuit să fie interzise. Wittgenstein se înșela deoarece se lăsase influențat de raporturile lui încordate de dependență și de distanțare față de Russell. Unele dintre operele „minore“ ale acestuia din urmă, în sens academic, de exemplu *Crezul meu*, sunt capodopere ale gândirii, ale literaturii și, fără îndoială, ale unui mod de a face filosofie care să fie destinată tuturor.

Cu privire la această carte

Această carte este o introducere în filosofia unui autor care a explorat doi poli foarte diferiți ai gândirii filosofice: într-unul, cu stil sofisticat și adresat filosofilor profesioniști, s-a ocupat de logică, limbaj, cunoaștere și realitate: în celălalt, adresat unui public larg și neacademic, a vorbit despre stiluri de viață, despre obiceiuri, morală și politică.

În primul capitol al acestui volum, după introducere, cititorul va găsi o scurtă biografie și o evaluare generală a semnificației acestui autor în cadrul filosofiei contemporane. În al doilea se descrie proiectul care l-a făcut pe Russell un filosof cu mare prestigiu tehnic: căutarea fundamentelor ultime ale întregii noastre cunoașteri în cadrul științelor matematice. Am încercat să explic cât mai clar aspectele cele mai subtile ale acestui proiect, dar cititorul nefamiliarizat cu tema ar putea întâlni câteva paragrafe destul de dificile din cauza problemelor tratate, chiar dacă în ansamblul capitolelor următoare vor exista destule clarificări. Al treilea capitol continuă discuția pe cele mai abstracte teme. În el se vorbește despre cum Russell înțelegea limbajul și despre cum propunea să fie analizat logic. Am subliniat importanța pe care descoperirile autorului o au pentru gândirea umană, nu numai pentru expertii în filosofia limbajului. Sper că aici cititorul poate descoperi acuitatea minții și genialitatea filosofului nostru. Al patrulea capitol este dedicat teoriei cunoașterii, o altă mare contribuție a lui Russell care face din el un autor esențial în istoria filosofiei. În încheiere, capitolul cinci se ocupă de teoria morală și politică a lui Russell. Deși celebrele lui intervenții în aceste domenii au făcut din el unul dintre intelectualii cei mai influenți ai secolului trecut, am făcut astfel încât să înfățișez și dimensiunea

filosofică ce se derulează pe fundalul acestor intervenții, o dimensiune de multe ori neclară și ascunsă.

Trebuie să mărturisesc că, atunci când mi s-a propus să scriu această carte, am acceptat o provocare personală din care nu sunt sigur dacă am ieșit teafăr. Russell este o figură controversată și contestabilă. Noi, cei care îl admirăm pe discipolul său Wittgenstein și am urmărit cu pasiune dezvoltarea filosofiei secolului trecut, suntem conștienți că multe dintre afirmațiile lui Russell sunt astăzi greu de apărut. Și totuși, pe măsură ce mă implicam și mă cufundam în scris, descopeream cum influența sa determinase durabil chiar parcursul criticilor săi, într-atât încât scrierile lor nu pot fi înțelese fără a le cunoaște pe cele ale lui Russell, exact la fel cum nu se poate citi Aristotel fără Platon sau Marx fără Hegel. A trebuit să-mi examinez prejudecățile ca să descopăr câtă admirație ascunsă exista în ele față de cineva pe care îl credeam o figură a trecutului și câtă nevoie are filosofia contemporană să îi recitească opera.

Multe dintre controversesele care implică figura lui Russell sunt implicite în cazul oricui se dedică filosofiei actuale, inclusiv al celor care scriu și gândesc plecând de la tradiții diferite de ale sale, cum ar fi hermeneutica, fenomenologia sau teoria critică (sau, poate, mai ales, în cazul celor care provin din aceste teritorii diferite). Russell și Sartre se proiectează în secolul XX, deși alți filosofi, cum ar fi Heidegger și Wittgenstein, par să îl ocupe în întregime. Filosofia este întotdeauna un scenariu polifonic și disonant chiar dacă, atunci când cineva citește filosofia contemporană și multe sale metafore privitoare la „revoluții”, simte că trecutul a fost depășit: Russell nu a fost „depășit”, la fel cum copiii nu îi depășesc pe părinți, dar cresc împreună cu ei și contra lor și își dezvoltă narațiunea lor complexă prin suprapunere cu altele care le-au fost furnizate ca bază pentru propriile povestiri.

Viețile unui eu multiplu

Copilărie și tinerețe

Bertrand Russell este cel mai cunoscut dintre intelectualii englezi ai secolului XX și îndubitabil cel mai influent. A fost filosof, matematician, teoretician al educației, ocazional scriitor de opere narrative, unele de ficțiune, altele despre personaje din mediul lui (a fost laureat al Premiului Nobel pentru literatură), critic al puritanismului și al ipocriziei sociale, activist antimilitarist și antiimperialist și, întotdeauna, cetățean implicat în epoca lui, chiar cu riscul de a fi arestat și discriminat.

S-a născut pe 18 mai 1872 la Ravenscroft, comitatul Mounmouthshire, în Țara Galilor (Marea Britanie), într-o familie de aristocrați cu tendințe liberale. Părinții, viconte și vicontesa de Amberley, erau activiști favorabili mișcării sufragetelor (respectiv ai egalității drepturilor femeilor cu ale bărbatului, mai ales dreptul de vot), ai culturii laice în învățământ și ai toleranței în viața cotidiană. Marele filosof John Stuart Mill a fost nașul lui,

chiar dacă a murit (în 1873), înainte ca Russell să îl fi putut cunoaște. A rămas orfan la vârstă fragedă: mama și sora sa Rachel au murit de difterie când el avea doar un an, iar în anul următor a decedat și tatăl – în parte din cauza depresiei cauzate de pierderea soției –, iar frații Bertrand și Frank au rămas singuri. Părinții precizaseră în testament ca fiii lor să fie educați de un tutore care să le împărtășească stilul de viață și ideile laice, liberale și avansate social. Bunica paternă le-a obținut însă tutela legală și i-a educat în casa familiei, la Pembroke Lodge.

Bunicul, contele Russell, fusese de două ori prim-ministru pe vremea reginei Victoria, dar influența politică a familiei data de pe vremea dinastiei Tudor. Soția sa, contesa, provenea dintr-o familie prezbiteriană scoțiană. Deși rigidă în credințele ei religioase, a încercat să le armonizeze cu o viziune științifică despre lume. L-a educat pe Bertie (cum îi spuneau lui Russell când era mic) să devină o „persoană cu principii sănătoase“ (el cita maxima „Nu trebuie să urmezi mulțimea în scopuri nelegiuite“), și insistența în privința controlului emoțiilor, responsabilitatea și formalismul au fost determinante pentru caracterul său. Instruirea nu i-a fost convențională: a avut mai mulți tutori pe lângă sistemul școlar; a studiat limbi străine (vorbea germană fără accent), istorie, științe: însă mai presus de toate disciplinele i-a plăcut matematica, fiindcă în ea și-a descoperit vocația pentru exactitatea, claritatea și certitudinea concluziilor. Din cauza educației primite, a suferit de un sentiment de vină constant și întotdeauna s-a plâns de dificultățile pe care le avea în exprimarea propriilor emoții, o caracteristică pe care cei care îl cunoșteau o observau întotdeauna.

În memoriile sale susține că a avut o copilărie solitară, dar nu nefericită. Era un băiat serios și dedicat studiului, și a găsit în poezie, mai cu seamă în cea a lui Shelley, un refugiu secret pentru viața lui emoțională. Dragostea pentru literatură nu l-a părăsit

niciodată, cu toate că figura lui publică ar putea sugera imaginea unui om de știință foarte îndepărtat de materia umanistă: din când în când scria poezie, iar în ultimii ani ai vieții s-a perfecționat cu eleganță în arta nuvelei.

În timpul adolescenței a avut o criză religioasă cu caracter raționalist care la vârsta de optsprezece ani l-a dus către ateism, fapt ascuns pentru o vreme bunicii. Tot restul vieții a manifestat un fel de revoltă față de religie, considerată nocivă pentru daunele pe care le cauza dorinței de fericire și libertății moravurilor.

Formarea unui matematician

În 1890, la Cambridge, s-a descătușat de instruirea lui solitară și a descoperit experiența prieteniei și a libertății studenților. Trei ani a studiat matematica, pe care a părăsit-o pentru filosofie în anul patru. În 1894 Cambridge era unul dintre cele mai ilustre centre ale culturii europene, unde predau Henry Sidgwick, unul dintre marii filosofi morali britanici, și John McTaggart, metafizician hegelian care a avut o mare influență asupra lui Russell. Cu ei era Alfred Whitehead, care i-a descoperit curând talentul și l-a recomandat Societății Apostolilor, un grup care admitea numai doisprezece membri (activ și azi, și care numără printre membrii săi personaje-cheie ale intelectualității engleze). Russell a crezut că găsește în idealismul mai mult sau mai puțin hegelian o explicație rațională și globală a gândirii lumii. La Cambridge și-a întâlnit și prima dragoste, Alys Pearsall Smith, de șaptesprezece ani, militantă feministă și membră a quakerilor, cu care a început ceea ce avea să fie constanta vieții sale, conviețuirea între viață intelectuală și activism politic. Bunica lui s-a opus acestei relații, dar, în 1894, când a devenit major, Russell s-a căsătorit cu Alys, iar acest lucru a provocat o ruptură familială dureroasă.